

Абдипаттаев Т.М., Камалов Ч.О., Давлатов У.Р.

**ЭЛ АРАЛЫК УКУКТУН ЧЕНЕМДЕРИ БОЮНЧА КЫРГЫЗ
РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БОРБОРДУК АЗИЯДАГЫ ӨНҮГҮҮ КЕЛЕЧЕГИ**

Абдипаттаев Т.М., Камалов Ч.О., Давлатов У.Р.

**ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ НОРМАМИ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА**

T.M. Abdipattaev, Ch.O. Kamalov, U.R. Davlatov

**PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE KYRGYZ REPUBLIC
IN CENTRAL ASIA BY THE NORMS OF INTERNATIONAL LAW**

УДК: 34.341

Бул макала бир гана Кыргыз Республикасы үчүн эмес, жалпы Борбордук Азия үчүн учурдун актуалдуу маселелерине арналган. Автор аймакта ушул көйгөйлөрдү чечүү жолдорун көрсөткөн. Алардын катарында Борбордук Азия өлкөлөрү КМШ алкагында же ушул сыяктуу биригип, келечекке бирге кадам ташташы керек экендигин белгилеп, автор суу, энергетикалык ресурстар жана транспорттун жетишсиздигинин курч көйгөйүнө өзгөчө көңүл бурган. Бүгүнкү күндө Баткен облусунда тез арада чечүүнү талап кылган анклавдар маселеси курч турат. Макалада бул көйгөйдү Борбор Азия өлкөлөрүнүн биргелишкен аракеттери менен чечүү керектиги айтылган. Бүгүн, ааламдашуу шартында, бул өлкөлөрдү интеграциялоо боюнча биргелишкен аракеттер бир мамлекеттин гана эмес, бүтүндөй региондун ийгиликтүү өнүгүүсүнө алып келет.

Негизги сөздөр: аймак, көйгөй, чечүү, өлкө, аракет, мамлекет, өнүгүү, коом, саясат, мааниси.

Данная статья посвящена актуальным вопросам современности не только для Кыргызской Республики, но и для Центральной Азии в целом. Автор показал пути решения этих проблем в регионе. Среди них отмечая, что страны Центральной Азии должны объединиться в рамках СНГ или как таковые, и вместе сделать шаг в будущее, автор обратил особое внимание на острую проблему нехватки водных, энергетических ресурсов и транспорта. Сегодня в Баткенской области остро стоит вопрос анклавов, требующий срочного решения. В статье говорится, что эту проблему необходимо решать совместными усилиями стран Центральной Азии. Сегодня, в условиях глобализации, совместные усилия по интеграции этих стран ведут к успешному развитию не только одного государства, но и региона в целом.

Ключевые слова: регион, проблема, решение, страна, действие, государство, развитие, общество, политика, значение.

This article is devoted to topical issues of the day not only for the Kyrgyz Republic and for Central Asia as a whole. The author indicates the ways of solving these problems in the region. Chief among them, he notes that the countries of Central Asia need to unite within the framework of the CIS or something like that and step into the future together. The author pays the main attention to the acute problem of lack of water, energy resources and transport interchanges. Today, there are acute issues with enclaves on the territory of the Batken region, which need an immediate solution. The article says that this problem should be resolved by joint efforts of the countries of Central Asia. Today, in the context of globalization,

joint efforts to integrate these countries will lead to the successful development of not only one state, but also the whole region.

Key words: region, problem, solution, country, action, state, development, society, politics, meaning.

Быйыл Орто Азия республикалары мамлекеттик суверендүүлүктү алганына 30 жыл толду. Көптөгөн жылдар аралыгында регионалдык интеграцияга багытталган көптөгөн документтерге кол коюлду, бирок дагы деле болсо көзгө көрүнөрлүк натыйжалар жок. Тескерисинче, ушул үч он жылдыкта ар бир өлкө өзүн жакынкы коңшуларынан обочолонтуу үчүн колдон келгендин бардыгын жасоого аракет кылышты: алар чек араларды жаап, жарандардын кыймылына чектөө киргизишти. Окшош тарыхый жана геосаясий өбөлгөлөрү бар өлкөлөрдүн ичиндеги аймактык интеграцияны ишке ашыруусуна эмне тоскоол болот?

Кыргыз Республикасы Борбордук Азиянын эн борбордук көзкарандысыз мамлекеттеринде жайгашкан. Пайда болуу доорунда глобалдашуу шартында өлкөнүн коопсуздугун өнүктүрүү үчүн көптөгөн маанилүү милдеттерди чечүү керек. Дүйнөдө жаңы глобалдык көйгөйлөрдүн жана коркунучтардын пайда болушу Кыргыз Республикасын четте калтырбайт. Климаттын өзгөрүшү адамзат үчүн жалпы масштабдагы эң чоң көйгөй жана милдет. Бул глобалдык көйгөй дүйнө коомчулугунун токтоосуз, ырааттуу иш-аракетин талап кылат. Кыргыз Республикасы климаттын өзгөрүшүнө эң аялуу өлкөлөрдүн бири жана муну улуттук артыкчылыктардын бири катары тааныйт; бул «2013-2017-жылдарга Кыргыз Республикасын туруктуу өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясында» жана «Кыргыз Республикасынын 2013-2017-жылдарга туруктуу өнүгүүгө өтүү программасында» чагылдырылган, бирок ошондой эле эл аралык укуктун ченемдеринде.

Аналитиктердин айтымында, Борбор Азия чөлкөмүнүн алкагындагы интеграциянын зарылдыгы мурун эле чечилген. Борбордук Азияда мамлекет өз алдынча чече албаган көптөгөн аймактык көйгөйлөр

бар. Бул коопсуздук маселелери, Ооганстандан келген коркунучтар. Бир өлкө өз алдынча чече албаган диний экстремизмге, терроризмге, адам сатууга жана баңги заттарынын мыйзамсыз жүгүртүлүшүнө каршы күрөшүүдө Борбор Азия өлкөлөрүнүн биргелешкен аракеттерин координациялоо керек. Мындан тышкары, суу-энергетикалык көйгөйлөр бар, ошондуктан ал Борбор Азиядагы интеграциялык процесстердин туруктуу өнүгүүсүн камсыз кылууга умтулат. Борбордук Азияда экономикалык өнүгүү такыр башкача. Мисалы, ИДП боюнча Казакстан менен Кыргызстандын абалын салыштырууга болбойт. Бул Казакстан Кыргызстан менен соода жүргүзүүдө эч кандай бонустарды көрбөгөндүгүнө алып келет. Демек, ал үчүн аймактык эмес өнөктөштөр көбүрөөк мааниге ээ. Ар кандай регионалдык интеграцияда 5 кадам бар. Алардын бардыгы Европа Бирлиги тарабынан өткөн. Булар эркин экономикалык аймак, экономикалык биримдик, акча фонду, акча бирлиги жана саясий биримдик.

Борбордук Азия өлкөлөрүнүн арасындагы Кыргыз Республикасынын эгемендүүлүгүнүн алгачкы жылдары, алар бүткүл дүйнөнүн жана бир катар өлкөлөрдүн Чыгыш менен Батыштын гана эмес, Казакстан сыяктуу боордош коңшу мамлекеттердин да көңүл чордонунда экендигин көрсөттү. Өзбекстан жана Тажикстан, алардын кызыкчылыктары биздин кызыкчылыктар менен дал келе берген эмес, ал тургай, аларга карама-каршы келген. Мындан тышкары, тышкы күчтөрдүн ортосунда геосаясий жана геэкономикалык таасир чөйрөлөрү үчүн күрөш башталды. Кыргызстан жана анын жаратылыш байлыктары өзгөчө ролду ойнойт, анын ичинде Улуу Жибек Жолу да 21-кылымда өз позициясын жоготпой келет. Бир катар ар кандай көйгөйлөр менен катар, мамлекеттик чек ара маселеси деле маанилүү эмес. Айрыкча, уруксат берилбеген бөлүгү күн септи. Чек ара аймактарындагы, айрыкча Баткен районундагы акыркы окуялар коңшулардын ортосунда анклавдар менен эксклавдар маселеси өтө чоң экендигин ачык эле көрсөттү. Өлкөнүн аймагы аркылуу өтө талаштуу маселе. Жакында Тажикстан Республикасынын Ворух анклавдына транспорттук коридор өтүшү керек, бул сөзсүз түрдө Кыргыз Республикасында экономикалык жана саясий процесстерди күчөтөт. Бирок кеп анда эмес.

Азыркы учурда, геосаясий координаттар тутумунда негизги орундарды ээлеген Кыргыз Республикасынын перифериялык мейкиндиктен өзгөрүшүндө өзгөрүүлөр болуп жатат. Анын жаңы геосаясий ролун аныктоочу эң маанилүү факторлордун бири – бул таза ичүүчү жана сугат суусун жеткирүүчү, транспорттук коридор жана анын транзиттик компонентинин по-

тенциалы, ошондой эле өлкөнүн дүйнөлүк экономикалык мейкиндикке интеграцияланышы. Кытай-Кыргызстан-Өзбекстан темир жолун куруу боюнча сүйлөшүүлөр жүрүп жатат, анын пландары өткөн кылымдын аягынан бери жарыяланып, бирок ишке ашпай келатат, жардам берүү максатында иштелип чыккан темир жолду куруу долбоору жөнүндө сүйлөшүү Кыргыз Республикасы транспорттук туюктан чыкты, 2000-жылдын башынан бери жүрүп келе жатат. Андан бери ушул жылдар аралыгында филиалдын каттамы жана маршруту боюнча талаш-тартыштар болуп келген, ошондуктан идеяны ишке ашыруу токтоп калган. Өнүгүүнүн объективдүү мыйзамдары ааламдашуу процесстерин пайда кылат деп айтуу керек. Атап айтканда, трансконтиненталдык структуралар дүйнөлүк социалдык мейкиндиктин эң маанилүү компоненттери катары өзгөчө жана жигердүү ролду ойной башташты.

Эгерде Кыргыз Республикасы, тигил же бул учурда, ЕАЭСтин чегинде интеграцияланып, кыйынчылыктарды жеңип чыгып, ийгиликке жетсе, анда биз уюмдагы жаңы саясий түзүм менен, башкача айтканда, жаңы көзкарандысыздыктын жарым-жартылай мамлекеттик форматындагы реинтеграция менен иш алып барабыз. шериктеш өлкөлөрдүн мамлекеттери. Бирок эч кандай ийгилик болбосо, анда көзкарандысыз мамлекеттердин бирдиктүү мейкиндигинин ыдырашы уланып, чөлкөмдө толук ыдыроо болот. Ошол эле учурда, катышуучулардын саны азыраак же башка форматта КМШны сактап калуу варианты катары мүмкүн. Борбордук Азия мамлекеттери КМШнын сакталышында өзгөчө роль ойнойт. Жаңы көзкарандысыз мамлекеттер деп аталган мамлекеттердин интеграция жана чачырап кетүү процесстери бир эле мезгилде жана ар кандай багытта жүрүп жаткандыгы боюнча, ар кандай деңгээлдеги интенсивдүүлүк республикалар постсоветтик реинтеграция идеясынын айланасында ар дайым айланып турушкан. Бирок баары эмес. Кыйраган СССРдин ордунда түзүлгөн Көзкарандысыз Мамлекеттер Шериктештиги дүйнөнүн көптөгөн окумуштууларынын изилдөө предметине айланدى.

Экинчи жагынан, аймактык интеграциялык бирикмелердин феномени - азыркы учурда, ааламдашуу доорунда, эл аралык мамилелердеги эң жаркын тенденциялардын бири.

Кыргыз Республикасындагы эл аралык мамилелер глобалдык тенденцияларга баш ийет. Бүткүл дүйнөлүк шериктештиктин экономикалык, саясий, социалдык жана маданий мамилелерин чагылдыруу деп түшүнүлгөн интеграция – бул өлкөнүн дүйнөлүк өнү-

гүүсүнүн учурдагы этабынын басымдуу багыты. Бирок интеграциянын карама-каршылыктары жана терс кесепеттери, анын тегиз эместиги жана мүмкүн болгон конфликттик потенциалы жаңы суверендүү мамлекеттердин, биринчи кезекте постсоветтик мамлекеттердин жана регионалдык мамлекеттер аралык ассоциациялардын катышуусунун келечеги жөнүндө маселе жаратат. Аймакты интеграциялоо жана глобалдык кызыкчылыктар жана бир тууган элдердин жашоо сапаты боюнча мамлекеттер аралык бирикмелер Борбор Азиядагы жана Россия Федерациясындагы өлкөлөрдүн башчыларына жана тышкы саясатына көз каранды экендигин белгилей кетүү керек.

Бул маселе өзгөчө маанилүү болгон Кыргыз Республикасы үчүн чечилишин каалайт элем, анткени мамлекет азыркы учурда ички муктаждыктардын жана тышкы факторлордун таасири астында, дүйнөлүк экономикалык жана саясий процесстерге активдүү катышып жатат. Мамлекет жабык географиялык мейкиндикте жайгашып, байланыш системасы жакшы иштебесе дагы, жогорку өнүккөн өлкөлөрдүн рыногуна түз кире албаса дагы, бул дүйнөнүн көптөгөн өлкөлөрүнүн көңүлүн бурууда, биринчи кезекте, энергетикалык жана суу ресурстарынын эбегейсиз запастарынын болушуна байланыштуу ... Таза ичүүчү суу келечектин камылгасы экендигин түшүнүү керек.

Ошол эле учурда, өнүккөн өлкөлөр өзүлөрүнүн саясий жана экономикалык моделдерин жана стандарттарын жалпы бизде жана айрым мамлекеттерде жайылтууга аракет кылышат, аларды жергиликтүү жамаат ар дайым кабыл ала бербейт. Коомду демократиялаштыруунун батыштык моделдери дайыма эле ийгиликтүү иштебей турган жана 2007-жылдын башында Дүйнөлүк Банк сунуш кылган НПС долбоорун ишке ашыруудан баш тарткан Кыргыз Республикасы бул жагынан өзгөчө индикативдүү болуп саналат. глобалдык интеграцияга катышууга болгон мамилесин, анын көйгөйлөрүн жана келечегин түшүнүү менен пайда болду, ошондой эле интеграцияга катышуунун көзкарандысыз сценарийин иштеп чыгуу, бир жагынан, мамлекеттин интеграциясы үчүн стимул болгон ресурстарга негизделген, жана экинчи жагынан, бул процессти тоскоолдук кылган конкреттүү факторлорду эске алат. Кыргыз Республикасынын азыркы эл аралык мамилелердеги мааниси барган сайын жогорулап, Россия, АКШ сыяктуу ири дүйнөлүк оюнчулардын кызыкчылыктарынын кесилишинин чекити болуп саналат, Кытай, ЕС жана ошол эле учурда ири дүйнөлүк цивилизациялардын баалуулуктарынын: ислам жана христиан дининин ж.б.у.с. байланышуу,

бири-бирине кириши жана кагылышуусу. Кыргыз Республикасы дүйнөлүк картадагы негизги регион гана эмес, анын үстүнөн көзөмөлдүү орнотуу ири экономикалык өнүгүп келе жаткан өлкөлөр (биринчи кезекте Кытай) үчүн жолдордун жана стратегиялык чийки заттын глобалдык транзитин башкарууга мүмкүндүк берет жана Натыйжада, алардын экономикалык өсүшүнө жана жалпы күчүнө таасир берүү.

Кыргыз Республикасы цивилизациялардын кесилишинде, аны көзөмөлдөө кылымдар бою ишенип келгендей, дүйнөнү башкарууга мүмкүндүк берет. Регион бүгүнкү күндө өзгөчө геосаясий маанисин сактап калууда. Америкалык күчтөрдүн Афганистандагы аскерий өнөктүктөр менен чыгып кетишине байланыштуу, ошондой эле эл аралык терроризм, диний экстремизм жана улуттук сепаратизмди түздөн-түз Борбор Азия өлкөлөрүнө жайылтуу аракеттеринен коркуу сезими пайда болду. Бул аймак эң маанилүү чек аралардын бири болуп калды, эл аралык коопсуздуктун коркунучтарына эл аралык коомчулуктун каршы аракети. Бул кошумча мамлекеттин эл аралык маани-маңызынын жогорулашын жана улуттук категориядан каалаган убакта эл аралык масштабдагы категорияга өсүшү мүмкүн болгон коопсуздук коркунучтарынын мүнөзүн изилдөө зарылдыгын баса белгилейт.

Адабияттар:

1. Акимбеков С.М. Афганский узел и проблемы безопасности Центральной Азии Алматы. 2003. - С. 142.
2. Бурнашев Р.Р., Черных И.А. Безопасность в Центральной Азии: методологические рамки анализа (военный сектор безопасности). - Алматы: Казахстанско-немецкий университет, 2006. - 416 с.
3. Джоробекова А.Э. «Основные тенденции и направления интеграционных процессов в Центральной Азии». Монография. - Бишкек, 2007.
4. Иванов С.Г. Влияние глобализационных процессов на развитие Кыргызской Республики. - Бишкек: КРСУ, 2006.
5. Иманалиев М. Очерки о внешней политике Кыргызстана. - Б.: Сабыр, 202. - 160 стр.
6. Национальной стратегии устойчивого развития Кыргызской Республики на 2013-2017 года.
7. Омаров Н.Международные отношения в эпоху глобального развития. - Бишкек, 2003.
8. Токтомушев К. Внешняя политика независимого Кыргызстана. - Б.: Сабыр, 2001. - 192 с.
9. Давлатов У.Р., Чотбаев А.А. Место и роль органов прокуратуры и милиции в укреплении государственности. / Известия ВУЗов Кыргызстана. 2014. №. 10. С. 59-63.
10. Асилбек К.Ж. Глобальная экономическая интеграция и необходимость создания евразийских экономических отношений. /Известия ВУЗов Кыргызстана. 2014. №.12. С.39-41.